

نقش اخلاق پزشکی در اقتصاد سلامت

دکتر سید رضا موسوی^۱

دکتر زهره مهدی خواه^۲

چکیده

توجه به موضوع اقتصاد سلامت اخیراً بحث محافل علمی و دانشگاهی جهان است و این روند گسترش وسیعی داشته، بطوری که در ایران نیز شروع شده و رو به گسترش است. توجه به حوزه اقتصاد و ارتباط آن با سلامت جامعه که در حقیقت سرمایه اجتماعی است ضروری به نظر می رسد. مسائلی که در بهداشت و سلامت مطرح است، پشتوانه مادی (پول و تجهیزات) و سرمایه انسانی (نیروهای توانمند و متخصص) دو مؤلفه مهم هستند که در اقتصاد سلامت مطرح می باشند. اخلاق زیستی^۳ و بطور اختصاصی تر اخلاق پزشکی^۴ در شکل گیری و ارتباط دهندگی دو مؤلفه ذکر شده از اهمیت بسزایی برخوردار هستند.

واژگان کلیدی: اخلاق پزشکی، اقتصاد سلامت، اخلاق زیستی، سرمایه اجتماعی، اعتماد جامعه

۱- استاد گروه جراحی و عضو هیأت علمی مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

۲- متخصص اطفال دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، بیمارستان مفید

3- Bioethics

4- Medical ethics

مقدمه

روند سریع تکنولوژی در جهان و کم شدن فاصله‌های ارتباطی و نیز بررسی اقتصاد در سلامت در جهان رو به گسترش است. توجه به موضوع سرمایه اجتماعی^۱ در سالهای اخیر در محافل و ادبیات علمی و دانشگاهی جهان روند رو به گسترش سریعی داشته و اخیراً به طور جدی در ایران نیز مطرح گردیده است.^۲

این مفهوم برای نخستین بار در اوایل قرن بیستم در جامعه‌شناسی مطرح شد. ارتباط آن با اقتصاد یکی از مقوله‌های بحث انگیز در محافل علمی و دانشگاهی بود و آنرا تعبیر به انقلاب می‌توان کرد و یا می‌توان گفت نتیجه این نزدیکی و ارتباط، مطرح شدن سرمایه اجتماعی آحاد اجتماع می‌باشد. این ارتباط یک زیربنای اخلاقی بعنوان اخلاق زیستی را می‌طلبد. اخلاق زیستی که به عنوان یک واژه کلی مطرح می‌شود می‌تواند ارتباطات صحیح و انسانی را در بیشتر جوامع سکولار و مذهبی اعمال کند.

در ارتباطات مردمی در جامعه آنچه از اهمیت زیادی برخوردار است واسطه در معاملات است که هر چه این واسطه به عدالت نزدیک تر باشد این ارتباط محکم تر و استوارتر است. جمع شدن این ارتباطات باعث اعتماد اجتماعی می‌شود که اعتماد اجتماعی پایه و اصل مهمی در اقتصاد جامعه است و افزایش یافتن سرمایه معاملات اجتماعی اگر عادلانه باشد و هزینه اضافی را بدنبال نداشته باشند، اقتصاد دانان آنرا تحت عنوان «Transaction cast» نامیده اند.^۳

1- Social capital

۲- کیارس، آرامش، از اعتماد تا اقتصاد، فصلنامه علمی، پژوهشی اخلاق در علوم و فناوری، سال اول، شماره ۱، زمستان ۸۵.

۳- تاج بخت، کیان، سرمایه اجتماعی اعتماد، دموکراسی و توسعه، چاپ اول، شیراز ۱۳۸۴، ص ۷-۲۱

سلب اعتماد اجتماعی باعث می شود که آن جامعه هزینه بیشتری در معاملات پرداخت کند که تشعشعاتش به همه افراد جامعه تحمیل می گردد و در زندگی فرد فرد آن اجتماع تاثیر دارد که این امر بدون شک در اقتصاد سلامت که با پول و تجهیزات ارتباط دارد موثر است. اگر اعتماد افراد جامعه نسبت به ارگان اجرائی مثل وزارت بهداشت و درمان محکم باشد، بدون شک در سلامت و بیماری آنها موثر است و از طرف دیگر اگر ارگانهای اجرایی (وزارت بهداشت و درمان) بر اساس منافع بیمار و نه بر اساس منافع شخصی خود روشی را انتخاب و مطرح و اجرا نمایند، باعث اعتماد جامعه و افزایش سرمایه اجتماعی می گردد. اگر نفع طلبی برای کل جامعه باشد نه برای حزب و گروهی خاص باعث جلب اعتماد اجتماعی شده و این خود یکی از راههای افزایش سرمایه اجتماعی، افزایش همبستگی و پیوندهای درون اجتماع است.

۱- اقتصاد سلامت و نظریه پیامدگرایی

در جوامعی که اصول اخلاقی بر پایه پیامدگرایی^۱ رفتار می کند، که بنظر می رسد اغلب کشورهای جهان حتی در جوامع ظاهراً اسلامی این روش جزء لاینفک اخلاقیات محسوب می شود، سعی بر آن است تا در سند اقتصاد سلامت به یک نتیجه برسند و آن سود دهی بیشتر است و یا به زبان ساده تر با جمع و تفریق داده ها در نهایت به یک نتیجه اخلاقی برسند. بر طبق این نظریه اخلاقی اگر سود درمان به نفع فرد یا اجتماع برسد از لحاظ اخلاقی امری صحیح انجام گرفته است. در اینجا منظور از سود همیشه امور مالی است ولی این امر کافی و کامل نیست لذا برای جلب اعتماد افراد جامعه، سازمانها و ارگانهایی که در مقوله

اقتصاد سلامت فعالیت می کنند و وزارت بهداشت و درمان بعنوان سازمان و ارگان هدف، در جهت کسب اعتماد بیشتر در نظر اول بایستی چند منظوره عمل کنند و در این مقوله می بایست به مسئله فایده و سود داشتن برای همه فکر کنند. موضوع بعدی توجه به عدالتی است که برحسب آن همه افراد بتوانند در شرایط ایده آل از سلامت بهره ببرند و بالاخره مسئله جلوگیری از ضرر و زیان مالی و جانی به افراد آن جامعه است. با توجه به شرایط بالا می توان نتیجه گرفت که در مواجهه با سرمایه اجتماعی هر چه سالم تر و فعال تر در صحنه باشند، سودمندی آن برای جامعه مشخصاً بهتر است و این رسالت ارکان اجرائی و متولی بهداشت و سلامت جامعه می باشد.

بحث: ویژگی و خصوصیتی در رابطه پزشک و بیمار وجود دارد که ارتباط محکم و استواری با سرمایه اجتماعی پیدا می کند. آن ویژگی این است که در رابطه پزشک و بیمار، پزشک هم عرضه کننده و در واقع فروشنده خدمت به بیمار است و هم وکیل بیمار در انتخاب خدمت مورد نیاز. در واقع این پزشک است که به دلیل دانش و مهارتی که دارد می تواند دریابد که بیمار به کدام خدمت نیاز دارد و چه گزینه هایی پیش روی اوست. در اصل استقلال فردی^۱ بیمار و احترام به آن، پزشک می بایست گزینه ای درمانی را به بیمار عرضه دارد و بعنوان یک مشاور دانا و امین به او کمک کند.

لازمه این رابطه، اعتماد بیمار به پزشک خود است و این اعتماد تنها از طریق احترام گذاشتن و مدافع بیمار بودن ایجاد می شود نه اینکه اساس را بر منافع شخصی خود قرار دهد.

وجود این اعتماد در جامعه نسبت به پزشکان یک سرمایه اجتماعی است و نیز اعتماد به رفتارهای ارگانهای اجرایی سلامت یک سرمایه اجتماعی است، پس اگر در نظر اول پزشک یا دستگاه و سرویس دهنده بهداشت و درمان نظرش کسب منافع شخصی باشد، مثلاً انجام دادن تست ها و آزمایشهای غیر ضروری برای کسب درآمد و یا مثلاً بستری نمودن بیمار بدون دلیل علمی و یا انجام اعمال جراحی غیر ضروری جهت کسب درآمد و شهرت، باعث کم شدن اعتماد بیمار و اعتماد کل جامعه به دستگاه و ارگان بهداشتی و درمانی می شود، در نتیجه باعث نقصان سرمایه اجتماعی می گردد. رابطه زیر مشخص کننده اهمیت سرمایه اجتماعی است که این سرمایه اجتماعی باعث پیشرفت جامعه مورد نظر می شود.

سرمایه اجتماعی → اعتماد اجتماع → اعتماد فرد و بیمار (A,B non- mal, jut)

به عنوان مثال اگر بیمار به پزشک اعتماد نداشته باشد برای آزمودن درستی بیماریش به پزشکان دیگری مراجعه می کند و این خود باعث اتلاف وقت و هزینه می شود و سرانجام ممکن است به یک تصمیم گیری نادرست بیانجامد و بالاخره بیماری پیشرفت کند که طبیعتاً باعث مشکل شدن درمان می گردد. این روند باعث سلب اعتماد خانواده بیمار می گردد و اگر این موضوع در جاهای دیگری نیز اتفاق افتد باعث نقصان اعتماد اجتماع نسبت به پزشکان و کل دستگاه درمان و بهداشت جامعه می گردد. این بی اعتمادی اجتماع نسبت به موارد فوق منجر به از دست دادن سرمایه اجتماعی می شود.

همانطور که ذکر گردید پایه و اصول این اشکالات روی اخلاقیات استوار است، حال اگر این ضوابط اخلاقی^۱ یعنی احترام به مختار بودن بیمار، سعی در سود

رسانی به بیمار^۱ و نیز احترام به عدالت و بالاخره عدم اضرار^۲ بطور کامل اجرا گردد در حقیقت پایه ای محکم برای اعتماد بوجود آمده و این امر اعتماد اجتماعی و بالاخره سرمایه اجتماعی را بدنبال دارد. به وضوح می توان نقش اخلاق پزشکی را در روند بهبود و افزایش سرمایه اجتماعی و فایده مندی و سوددهی اجتماع مشاهده کرد. اخلاق پزشکی دو نقش عمده دارد:

- ۱- نقش اخلاق پزشکی در شکل گیری سرمایه اجتماعی در روابط درون حرفه ای
- ۲- نقش اخلاق پزشکی در شکل گیری سرمایه اجتماعی در روابط اعضا این حرفه با جامعه

۲- روابط درون گروهی و حرفه ای

اگر پزشکان به مناسبت حرفه پزشکی و مشترکات حرفه ای باشند، باعث کسب اعتماد دریافت کنندگان درمان و بهداشت می شود. این فرد باعث اعتماد جامعه به این قشر و حرفه می شود در نتیجه باعث افزایش سرمایه اجتماعی می گردد. مسلم است هر چه تشکل های پزشکی که در زیر چتر وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی هستند منسجم تر باشند، اعتماد اجتماعی بیشتر و سرمایه اجتماعی افزون تر می گردد. طبیعی به نظر می رسد هر چه نفاق و تشتت گرایایی کمتر و منازعات گروه گرایانه حرفه ای کمتر باشد به اصل همبستگی درون گروهی نزدیکتر خواهیم شد. برای رسیدن به این هدف دو مسئله را بایستی در نظر داشت، اول تمام همکاران آن حرفه که در اینجا منظور ما جامعه پزشکی

1- Beneficent
2- Non-Maleficent

است بایستی تابع نظامنامه‌ها و مرامنامه‌های حکومتی و بخصوص سازمان نظام پزشکی باشند. دوم ارتباطات اخلاقی همکاران پزشک و سایر همکاران ارائه‌کننده خدمات و مراقبت‌های بهداشتی و درمانی است که تا حد زیادی مانع تشکل و صف‌آرایی می‌شوند.

نقطه مهم در اینجا مسائل مادی است که بنظر می‌رسد بیشترین عامل را شامل می‌شود و دیگری احساس برتری جویی و انحصار طلبی که بیشتر در این حرفه مشاهده می‌شود. هر کدام از موارد بالا اگر سرکوب نشوند باعث عدم اعتماد جامعه در نتیجه باعث از دست دادن سرمایه اجتماعی می‌شود.

۳- روابط اعضای حرفه با جامعه

این حرفه از مشاغلی است که بسیار با جامعه، فرد و نیز حتی با جامعه جهانی در ارتباط است در محیط‌های درمانی ارتباط پزشک و بیمار و در محیط‌های بهداشتی ارتباط آن سازمان ارائه‌دهنده خدمات به مردم بایستی یک روابط ضابطه‌مند که بر مبنای اصول اخلاق پزشکی باشد، شکل گیرد. در محیط‌های درمانی پزشکان بایستی با چند اصل اخلاقی؛ نظیر اتونومی (خودمختاری) بیمار، اصل فایده‌مندی برای بیمار و نیز اصل عدالت و بالاخره عدم اضرار و زیان به بیمار کاملاً آشنایی داشته باشند و دقیقاً آنرا اجرا نمایند. در مسئله اتونومی بیمار بایستی دقت کرد جهت هر اقدام درمانی فرم رضایت‌نامه پرسود و مسلم است برای هر نوع درمانی و هر نوع شرایطی فرم در تغییر می‌باشد البته در مسئله اخذ فرم رضایت‌نامه بایستی چند نکته مورد نظر باشد. بیمار قدرت پذیرش و دانستن نکات آنرا داشته باشد در اینجا می‌بایست با زبان ساده به بیمار تفهیم کرد و تمام سوالات بیمار را جواب داد و اگر در رابطه با بیماری ایشان است ثبت نمود.

مسئله بعدی اصل فایده مندی برای بیمار است؛ در اینجا هر پزشکی بایستی سعی کند و جزء اهداف اولیه کار خود قرار دهد که در درمان بیماران حداکثر سوددهی و بهره مندی برای بیمار حاصل شود و نبایستی تحت تاثیر تبلیغات رسانه ای و آگهی های پزشکی و داروئی تجارتي قرار گیرد و تا داروئی تائید کامل نشده برای بیمار خود تجویز نکند و یا یک تکنیک جراحی نو ظهور را با اکراه قبول کند مگر اینکه نتیجه و فایده مندی آن توسط مراجع ذیصلاح تائید شده باشد.

در اصل عدالت،^۱ پزشکان در ارتباط با بیماران بایستی عدل و انصاف را رعایت نمایند. این هم مربوط به گردانندگان مراکز بهداشتی درمانی و هم پزشکان است که هم از لحاظ مادی و پولی و هم از لحاظ تجهیزات و امکانات، آنچه عدالت حکم می کند برای مراجعین و بیماران اعمال کنند.

بالاخره، مسئله و اصل عدم اضرار به بیمار است. پزشکان بایستی توجه داشته باشند که در درمان بیماران سعی کنند تا حداقل ضرر و یا هیچ گونه ضرری بر بیماران اعمال نشود. این می تواند مربوط به مصرف داروهای مختلف و یا وسایل تهاجمی و غیرتهاجمی و نیز تکنیک های مختلف اعمال جراحی باشد. در تکنیک های تهاجمی سعی شود تا آنجا که ممکن است در شرایط مساوی از روش غیر تهاجمی کمک گرفته شود و در بحث غیر تهاجمی سعی شود بدون ضرر و یا با ضرر بسیار حداقل باشد. در انجام تکنیک های مختلف جراحی، جراح می بایست تکنیکی را انتخاب کند که حداقل ضرر و یا بدون ضرر باشد و نیز در آن تکنیک جراحی بخصوص، می بایست دانش کافی داشته باشد که این موضوع اخیر از اهمیت بسزایی در حرفه جراحی برخوردار است که دانش هم بایستی علمی و تبحری باشد.

1- Justice

حال اگر نگاهی به مراکز بهداشتی داشته باشیم موارد و اصول ذکر شده در بالا بخصوص در مراکز پژوهشی بایستی اعمال گردد. در مراکز بهداشتی چون برنامه برای گروه و جمعیت زیر پوشش است، بعضی از اصول اخلاقی فوق الذکر کم رنگ تر و بر عکس در بعضی اصول پررنگ تر است، مثلاً اتونومی^۱ کم رنگ تر در حالیکه مسئله عدالت و اصل فایده مندی و اصل زیان نزدن پررنگتر است. و یا در مراکز پژوهشی، مسئله رضایت نامه و اتونومی بیمار و یا فرد مورد تحقیق بسیار پررنگتر است، در حالیکه اصول دیگر نیز از اهمیت بالایی برخوردار هستند.

نتیجه

از مجموع مباحث مطرح شده می‌توان نتیجه گرفت که اگر برنامه های مراکز درمانی، بهداشتی و پژوهشی بر پایه اصول اخلاقی برنامه ریزی و اعمال گردند، باعث ایجاد اعتماد اجتماعی شده و بالارفتن اعتماد نیز باعث افزایش سرمایه اجتماعی می‌گردد.

در بحث ذکر شد که جامعه پزشکی و بهداشتی نه تنها با جامعه و فرد در ارتباط هستند بلکه با جامعه جهانی نیز در ارتباط می‌باشند، این بر می‌گردد به اصول اخلاقیات یونی و رسالی که در بحث جدید اخلاق زیستی مطرح است و آن این است که ما به دنبال پیدا کردن نقاط مشترک اخلاقی در جهان هستیم و قصد داریم بر پایه آن مشترکات برنامه ریزی کنیم که این امر در سازمانهای بهداشتی جهانی مورد نظر و کاربرد دارد.^۲ پس اگر جامع فکر کنیم پابندی به اصول

1- Autonomy

2- A. McGuire G. H. Mooney Medical ethics and resource allocation in the NHS, Public Health.1986; 8: 54-57--- Kluge EH. Comparing healthcare systems: outcomes, ethical principles, and social values. MedGenMed. 2007 Nov 7;9(4):29.

اخلاقیات و اعمال آن در حرفه خود سبب افزایش اعتماد جامعه شده و رعایت اصول اخلاقیات مشترک جوامع بشری نیز سبب افزایش اعتماد جامعه جهانی و سرمایه اجتماعی می گردد.

منابع و مأخذ

- ۱- رنافی، محسن، کاهش سرمایه اجتماعی و ناکافی سیاست های اقتصادی در ایران، آمس بین، ۱۳۸۵، شماره ۶، صص ۷-۱۲
- ۲- کیارش، آرامش، از اعتماد تا اقتصاد، فصلنامه علمی پژوهشی اخلاق در علوم و فناوری، سال اول، شماره ۱، زمستان ۸۵.
- ۳- تاج بخت، کیان، سرمایه اجتماعی اعتماد دموکراسی و توسعه، چاپ اول، شیراز ۱۳۸۴، صص ۷-۲۱
- 4- McGuire G. H. Mooney Medical ethics and resource allocation in the NHS, Public Health.1986; 8: 54-57
- 5- Kluge EH. Comparing healthcare systems: outcomes, ethical principles, and social values. MedGenMed. 2007 Nov 7; 9(4):29.

Role of Medical Ethics in Economic of Health

Seyed Reza Mousavi¹
Zohreh Mehdikhah²

Abstract

This paper considers the importance of medical ethics in the process of allocating health care resources. Their importance is held to Social from the dominant role they play in clinical behavior and the important position of the clinician in the production of health care and economic. It is pointed out that there is a potential conflict between the ethical style, and thus behavior of the medical professions and organization of health, and the aim of maximizing social benefits from health care resources. This paper discuss that medical ethics is very important and raise social confidence and results to Social capital and good health care.

Key words: medical ethics, economic of health, bioethics, social capital, social confidence

1 - Professor of Surgery and Fellowship of Biomedical Medical Ethics & Law

2 - Mofid Pediatric Hospital, Shahid Beheshti Medical Sciences, Tehran Iran